ئەرەب مىللەتچىلىك ھەرىكىتى

ئىنىقلىما:

بۇ ھەرىكەت دىنى ئاساسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، قان، يېقىنلىق، تىل ۋە تارىخ ئاساسىدا بىرلەشكەن ئەرەب دۆلىتى قۇرۇش ۋە ئەرەبلەرنى ئۇلۇغلاشقا چاقىرىدىغان رادىكال شەكىلدىكى سىياسىي، پىكرىي ھەرىكەتتۇر. بۇ ھەرىكەت ئىلگىرى ياۋروپادا مەيدانغا كەلگەن مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ ئىنكاسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان.

قۇرۇلۇشى ۋە ئاساسلىق كىشىلىرى:

◈ مىللەتچىلىك ئىدىيىسى ئون توققۇزىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرى يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئوسمانىيە خەلىپىلىكىنىڭ پايتەختىدە بۇ ئىدىيە ئۈچۈن خىزمەت قىلىش مەقسىتىدە شەكىللەنگەن مەخپىي جەمئىيەتلەرنىڭ ھەرىكەتلىرى بىلەن باشلانغان. ئارقىدىن دەمەشىق ۋە بېيرۇتلارنى مەركەز قىلغان ئاشكارا ئەدەبىي جەمئىيەتلەر ھەرىكىتى سۈپىتىدە، ئۇنىڭدىن كېيىن 1912 ـ يىلى پارىستا چاقىرىلغان بىرىنچى قېتىملىق ئەرەب قۇرۇلتىيىدا چەك ـ چېگراسى ئېنىق بىر سىياسىي ھەرىكەت شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىققان.

تۆۋەندە مىللەتچىلىك يۆنۈلۈشىدىكى ئەڭ مۇھىم جەمئىيەتلەرگە كىلىپ چىقىش تارىخى بويىچە ئىشارە قىلىپ ئۆتىمىز:

ـ سۈرىيە جەمئىيىتى: بۇ جەمئىيەت 1847 ـ يىلى دەمەشىقتە بۇتروس ئەلبوستانىي ۋە ناسىيف يازجى قاتارلىق خرىستىيانلار تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان.

ـ بېيرۇتتىكى سۈرىيە جەمئىيىتى: 1868 ـ يىلى سەلىيم ئەلبوستانىي ۋە مۇنىيف خورىي قاتارلىق خرىستىيانلار تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان.

ـ يوشۇرۇن ئەرەب جەمئىيىتى: 1875 ـ يىلى مەيدانغا چىققان، دەمەشىق، ترابلىس ۋە سەيدا قاتارلىق جايلاردا شۆبىلىرى تەسىس قىلىنغان.

ـ ئەرەب ئاياللىرى ھوقۇقى جەمئىيىتى: 1881 ـ يىلى ئوتتۇرىغا چىققان بولۇپ، ئۇنىڭمۇ شۆبىلىرى بار. بۇ جەمئىيەت مۇسۇلمان ۋە خرىستىيانلارنىڭ بىرلىشىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

www.munber.org

- ئەرەب مىللىي بىرلىك جەمئىيىتى: 1904 - يىلى پارىستا نەجىب ئازۇرىي تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان. ئازۇرىي "ئەرەبلەرنىڭ ئويغىنىشى" ناملىق كىتابنىڭ ئاپتورى.

- ئەرەب ۋەتىنى جەمئىيىتى: 1905 - يىلى پارىستا خەيرۇللاھ تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان. ئۇ شۇ يىلى مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنى ياقلايدىغان "ئەرەب مىللىي ھەرىكىتى" ناملىق كىتابنى نەشر قىلدۇرغان.

- قەھتانىييە جەمئىيىتى: 1909 - يىلى ئوتتۇرىغا مەخپى جەمئىيەت بولۇپ، خەلىل ھەمادە ئەلمىسرىي تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان.

- "ياش ئەرەبلەر" جەمئىيىتى: 1911 - يىلى مۇھەممەد ئەلبەئلەبەككىي قاتارلىق ئەرەب ئوقۇغۇچىلىرى تەرىپىدىن پارىستا تەسىس قىلىنغان.

- ئەرەب ۋەكىللەر گۇرۇپپىسى: 1911 - يىلى ئوتتۇرىغا چىققان.

- مەركەزسىز پارتىيە 1912 - يىلى قورۇلغان.

- ئىسلاھات جەمئىيەتلىرى: 1912 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرى بېيرۇت، دەمەشىق، ھەلەب، باغداد، بەسرە، مۇسىل قاتارلىق جايلاردا تەشكىللەنگەن بولۇپ، مۇسۇلمان ۋە خىرىستىيانلارنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلىرى تەرىپىدىن شەكىللەندۈرۈلگەن.

- پارىستىكى ئەرەب قورۇلتىيى: 1912 - يىلى بىر قىسىم ئەرەب ئوقۇغۇچىلىرى تەسىس قىلغان.

- دەۋر پارتىيىسى: 1912 - يىلى قورۇلغان بولۇپ، مەخپى ھەرىكەت قىلىدۇ، ئوسمانىيە ئەسكەرلىرى ئارىسىدىكى ئەرەب ئوفىتسېرلار تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان.

- يېشىل بايراق جەمئىيىتى: 1913 - يىلى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، قۇرغۇچىلار ئارىسىدا دوكتور فائىق شاكىرمۇ بار.

- ئىلىم جەمئىيىتى: 1014 - يىلى مۇسىلدا مەيدانغا كەلگەن.

◈ بۇلاردىن باشقا ئەرەب مىللەتچىلىك ھەرىكىتىگە چاقىرىدىغان بىر ھەرىكەت مۇسۇلمان بولمىغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ پىكىرلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ئىنتايىن ئاز ساندىكى مۇسۇلمان پەرزەنتلىرىنىڭ ئارىسىدا ناھايىتى تار دائىرىدە داۋاملىشىپ كەلدى. مىسىرنىڭ سابىق رەئىسى جامال ئابدۇنناسىرنىڭ بۇ پىكىرنى ئۆزىنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى قىلغان مەزگىلىگە قەدەر بۇ پىكىر ئومۇمىيۈزلۈك بىر ئېقىمغا ئايلىنالمىدى. ئابدۇنناسىر بۇ ھەرىكەتكە ئۆزىنىڭ ئاخبارات ۋاستىلىرىنى بويسۇندۇرۇپ بەردى، دۆلەتتە بار ئىمكانىيەتلەردىن بەھرىمەن قىلدى. ھازىر بۇ ھەرىكەتنى مۇنەققەرزلىك ياكى ھېچ بولمىغاندا تۇرغۇنلۇق ھالىتىدە ياشاۋاتىدۇ، دېيىش مۇمكىن.

◈ ساتىئ ئەلھەسىرىي (1880 - 1968م) ئەرەب مىللەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ رەئىسى، ئەڭ ئاساسلىق مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ بىرى، مەشھۇر دەۋەتچىسى، دەپ قارىلىدۇ. ئۇنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرى بار بولۇپ، ئەرەب مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ

www.munber.org

ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ. مۇھىملىق نوقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئىككىنچى ئورۇننى مېچىل ئەفلەق ئىگەللەيدۇ.

پىكىر ۋە ئېتىقادلار:

◈ مىللەتچىلىك ئىدىيىسى دىننى ئاساس قىلغان بىرلىكنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، قانداشلىق، تۇغقاندارچىلىق بىرلىكنى يۇقىرى ئورۇندا قويىدۇ. گەرچە بەزى ئەرەب مىللەتچى يازغۇچىلىرى دىن ھەققىدە ئېغىز ئاچمىسىمۇ، يەنە بىر قىسىملىرى ئۇممەتنى بىر يەرگە ئېلىپ كېلىدىغان ئامىللار قاتارىدا دىننى ئاساس قىلغان بىرلىكنى تامامەن يىراقلاشتۇرۇشتا چىڭ تۇرىدۇ. ئۇلارچە دىني ئامىل مىللەتنىڭ ئىچىدە مۇسۇلمان بولمىغان تائىپىلەرنىڭ بولۇشى سەۋەپلىك پارچىلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، دېگەننى پاكىت قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئۇلار تىل، ئىرق قاتارلىق ئامىللار ئەرەبلەرنىڭ سۆزلىرىنى بىرلەشتۈرۈشتە دىنغا قارىغاندا يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدۇ.

◈ ئەرەبلەرنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي، مائارىپ ۋە قانۇنچىلىك ھايات سەھنىسىدىن ئىسلام دىننى يىراقلاشتۇرۇشنىڭ ئاساسى، جاھىلىيەتكە قايتىشنىڭ ۋە ئىسلام ئالەمىگە كەلگەن پىكىر كېڭەيمىچىلىكنىڭ بىر ئورنىكىدىن ئىبارەتتۇر؛ ئەمەلىيەتتە بۇ ھەرىكەت ياۋروپادا ئوتتۇرىغا چىققان مىللەتچىلىك چاقىرىقلىرىنىڭ ساداسىدىن ئىبارەت.

◈ شەيخ ئىبنى باز ئۇلارنىڭ مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: «دىنسىز، جاھىلىيەتپەرەس چاقىرىق بولۇپ، ئىسلامغا قارشى ئۇرۇش ئېچىش، ئۇنىڭ ھۆكۈم ۋە تەلىماتلىرىنى بەربات قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.» يەنە مۇنداق دەيدۇ: «غەرب خىرىستىيانلىرىنىڭ ئىسلامغا قارشى تۇرۇش، قالايمىقان سۆزلەر ئارقىلىق ئۆز خانىسىدە ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقارغان ھەرىكەتتۇر... ئىسلامغا دۈشمەن ئەرەبلەرنىڭ كۆپىنچىسى بۇ پىكىرنى قوبۇل قىلدى، تۇراقسىز كىشىلەر ئۇلارغا ئالداندى، نادانلار قارىغۇلارچە دوراشتى. بۇ ئىشتىن ھەر تەرەپتىكى ئىسلام دۈشمەنلىرى ۋە دىنسىزلار سۈيۈنۈشتى.» ئۇ داۋاملاشتۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: «بۇ بىر باتىل چاقىرىق، بۈيۈك خاتالىق، ئاشكارا نەيرەڭ، قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان نادانلىق، ئىسلام ۋە ئۇنىڭ ئەھلىگە قىلىنغان ئۇچۇقتىن ئۇچۇق دۈشمەنلىكتۇر.»

◈ مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ داھىلىرى (بۇ ئىدىيىنىڭ ئاساسلىق ئامىللىرىنى تەرتىپلەشتۈرۈش قارىشىنىڭ ئۆز ئارىلىرىدا ھەر خىل بولۇشى بىلەن بىرگە) ئەرەب مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ ئاساسلىق ئامىللىرى ئورتاق تىل، قان، تارىخ، زېمىن، ئازاب ۋە ئۈمىدلەردىن ئىبارەت، دەپ قارايدۇ.

◈ ئۇلار، ئەرەبلەر بىر مىللەت، ئۇنىڭدا مىللەت بولۇشتىكى ئامىللار تولۇق. بۇ مىللەت قولتۇقتىن ئوكيانغىچە سوزۇلغان بىر ئەرەب زېمىنىدا ياشايدۇ، دېگەننى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

www.munber.org

◈ بۇ ۋەتەنگە قاراشلىق زىمىن ئىچىدىكى چېگرالار ئۆتكۈنچى چېگرالاردىن ئىبارەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەرەبلەرنىڭ سېكولارىزم ئىدىيىسى ئاساسىغا تۇرغۇزۇلغان بىرلىككە كەلگەن ھۆكۈمىتى، بىرلىككە كەلگەن دۆلىتى بولۇشى لازىم.

◈ مىللەتچىلىك ئىدىيىسى ئۆزلىرى دەۋا قىلىشىۋاتقاندەك، ئەرەب ئىنسانىنى دىنلار غەيبكە مۇناسىۋەتلىك تىمىلىرىدىن، خۇراپاتلىقلاردىن ئازات قىلىش ئۈچۈن چاقىرىشتىن ئىبارەتتۇر.

◈ شۇنىڭ ئۈچۈن: «دىن ئاللاھنىڭ، ۋەتەن ھەممەيلەننىڭدۇر» شۇئارىنى ئۆزلىرىنىڭ تايانچى قىلىۋالىدۇ. بۇ شۇئارنى كۆتۈرۈپ چىقىشنىڭ مەقسىدى بىر تەرەپتىن ئىسلام ھەقىقىي مەۋجۇتلۇقىنى تونۇماسلىق، ئىككىنچى تەرەپتىن بولسا، ۋەتەن قېرىنداشلىقىنى دىنىي قېرىنداشلىقنىڭ ئۈستىگە قويۇش ئىدى.

◈ مىللەتچىلىك ئىدىيىسىگە كۆرە كەلگۈسىنىڭ مىللەتنى قورۇپ چىقىش ئۈچۈن دىنلار، ئاز سانلىقلار ۋە ئۆتمۈشتىن قالغان ئەنئەنىلەردىن ئىبارەت توسالغۇلارنى ئېلىپ تاشلاش لازىم، دەپ قارايدۇ.

◈ بۇ ئىدىيىنىڭ بىر قاتار رەھبەرلىرى "بىز ئىيسا، مۇسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاملاردىن ئىلگىرىلا ئەرەب ئىدۇق" دېيىشىدۇ.

◈ مىللەتچىلىك ئىدىيىسى ئەرەب بىرلىكىنىڭ رىئال، ئىسلام بىرلىكىنىڭ خىيالىي ئىكەنلىكىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

- بۇ قاراشنىڭ ھىمايىچىلىرىنىڭ سۆزلىرى بويىچە ئېيتقاندا، ئەرەب مىللەتچىلىك ئىدىيىسى ئايرىم كىشىلەرنىڭ ئۆيدۈرۈپ چىقالايدىغان سۈنئىي قاراشلار ئەمەس، ئەكسىچە ئىجتىمائىي تەبىئەتنىڭ چوڭقۇرلۇقلىرىدىن ئوخچۇپ چىققان تەبىئىي ئېقىملارنىڭ بىرىدۇر.

- مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ ئالدىنقى سېپىدىكى كىشىلەر كۆپىنچە شائىر قورەۋيىنىڭ تۆۋەندىكى شېئىرىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ:

«مېنى ئەرەبلەرنى مىللەت قىلىدىغان بىر سىمۋول دەپ قوبۇل قىلىڭلار ،جەسەدىمنى بىراھمان دىنىنىڭ پرىنسىپلىرى بويىچە ئېلىپ مېڭىڭلار، بىزنى بىرلەشتۈرىدىغان كۇپۇرغا سالام، ئەرەبلەر بىرلەشكەندىن كېيىن جەھەننەم بولسىمۇ خوش كەلسۇن»

- بىر قىسىم مىللەتچىلىك ئېقىمىنىڭ رەھبەرلىرى: ئەرەب دانالىقى ئۆزىنى ھەر خىل شەكىللەر بويىچە ئىپادىلىگەن، مەسىلەن بىر قېتىم ئۆزىنى ھۇمۇرابىي ئارقىلىق ئىپادىلىگەن بولسا، ئىككىنچى قېتىم جاھىلىيەت شېئىرى بىلەن، ئۈچىنچى قېتىم ئىسلام بىلەن ئىپادىلىگەن، دەيدۇ.

- ئۇلارنىڭ تونۇلغانلىرىدىن بىرى «مۇھەممەد پۈتۈن ئەرەبلەر دېگەنلىك بولاتتى، شۇنداقكەن پۈتۈن ئەرەبلەرمۇ مۇھەممەد بولسۇن» دېگەن.

◈ ئەرەبلەرنىڭ ھايات سەھنىسىدىن ئىسلامنى يىراقلاشتۇرۇش ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا خاتىمە بېرىدىغان ئەھۋال كۆرۈنۈپ تۇرسىمۇ، يەنىلا مىللەتچىلىك

www.munber.org

ئىدىيىسىنىڭ بايراقدارلىرى ئەرەبنىڭ ئەرەب ئىرقچىلىق ئىدىيىسىدىن يېنىپ، دۇنياۋىيلىق ياكى ئۇممەتچىلىك پىكرىنى قوللىنىشى جىنايەت، دەپ قارايدۇ.

◈ ئەرەب مىللەتچىلىكىنىڭ بىر قىسىم مۇتەپەككۇرلىرى «ئەرەبچىلىك ئۇزۇن كەچمىشكە ئىگە ئەرەبلەرنىڭ ئىشەنگەن دىنىدۇر، ئۇ مۇسۇلمان، خىرىستىيان ھەممىمىزنىڭ دىنىدۇر. چۈنكى ئۇ ئىسلامدىن، خىرىستىيان دىنىدىن ئىلگىرىلا مەۋجۇت ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن مۇسۇلمانلار پەيغەمبەرنىڭ قۇرئانىغا، خىرىستىيانلار ئىيسانىڭ ئىنجىلىغا يېپىشقاندەك يېپىششىمىز لازىم» دېگەن قاراشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

◈ يەنە بەزىلىرى «ئىرقچىلىق مىللەت ھاياتىدىكى قىپچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان بىر باسقۇچتۇر، ئۇ ئىنسانىيەت تەپەككۇرىنىڭ ئەڭ يۇكسەك باسقۇچى بولغىنىدەك، تەرەققىياتنىڭمۇ ئەڭ ئاخىرقى نوقتىسىدۇر» دېگەنلەرنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

پىكىر ۋە ئەقىدىلەرنىڭ يىلتىزلىرى:

◈ مىللەتچىلىك چاقىرىقى ياۋروپادا مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ تەسىرىدە ئىتالىيە ۋە گېرمانىيەگە ئوخشىغان دۆلەتلەر مەيدانغا كەلگەن.

◈ مۇستەملىكە كۈچلىرى مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنى ئىسلامنىڭ ئورنىغا دەسسىتىش ئۈچۈن مۇسۇلمانلار ئارىسىدا تارقاتتى ۋە بۇنىڭغا ئىلھام بەردى. بۇنداق قىلىش، ئۇلارنىڭ ئەقىدىلىرىنىڭ يىمىرىلىشىگە، سىياسىي جەھەتتىن ۋەيران بولۇشىغا، خەلقلەر ئارىسىدا كۈتىلىۋاتقان دۈشمەنلىكلەرنىڭ مەيدانغا كىلىشىگە ئېلىپ باراتتى.

◈ ئوسمانىيلار دۆلىتى مەزگىلىدە شام ۋە لىۋاندىكى خىرىستىيانلارنىڭ مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش يولىدىكى ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرىنى كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ. چۈنكى بۇ ئىدىيە بىر تەرەپتىن ئۇلار ياخشى كۆرمەيدىغان مۇسۇلمان ئوسمانىيلار دۆلىتى بىلەن ئوتتۇرىلىرىدىكى ئاداۋەتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئېلىپ بارسا، ئىككىنچى تەرەپتىن ئەرەبلەردىكى دىنىي بولمىغان ئامىللارنى چوقچىلاپ ئويغىتىپ، ئۇلارنى ئوسمانىيلاردىن يىراقلاشتۇرۇشنى كۆزلەيتتى.

◈ بەزى تەرەپلەردىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەرەب مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ مەيدانغا كىلىشىنى تۈركلەر ئارىسىدا ئوتتۇرىغا چىققان مىللەتچى، تۇرانچى ئىدىيىنىڭ ئىنكاسى دېيىش مۇمكىن.

تارقىلىش ۋە تەسىر دائىرىسى:

www.munber.org

◈ بۇ ئىدىيىنى قوبۇل قىلغان نۇرغۇنلىغان ئەرەب ياشلىرى، مۇتەپەككۇرلىرى بار. بۇ سەۋەپتىن تۇنىستىكى خەلق بىرلىك ھەرىكىتى، ئىراق ۋە سۇرىيەدىكى تىرىلىش پارتىيىسى، مىسىر، شام ۋە لىۋىيەلەردىكى ناسىرىيچىلارنىڭ قالدۇقلىرى ۋە بۇلارغا ئوخشىغان بىر قاتار مىللەتچى پارتىيە ۋە ئېقىملار مەۋجۇت.

◈ كۆپىنچە ئەرەب ھۆكۈمدارلىرى مىللەتچىلىكنى دەۋا قىلىشتا بىر ـ بىرلىرى بىلەن بەسلىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۆزىنى ئەرەب مىللەتچىلىكىنىڭ بايراقدارى، دەپ پەخىرلىنىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ مىللەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئەڭ مۇناسىپ ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلىدۇ.

◈ بۈگۈنكى كۈندە مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ چېكىنىش ۋە يوقىلىش باسقۇچىدا ئىكەنلىكى دىققەتنى تارتىدۇ.

ئەتراپلىق مەلۇمات ئۈچۈن پايدىلىنىش مەنبەلىرى:

- مۇستەفا ئەششەھابىي: القومية العربية تاريخها وقوامها.
- ساتىئ ئەلھەسرىي: اللغة والأدب وعلاقتهما بالقومية.
- ساتىئ ئەلھەسرىي: العروبة أولا.
- ساتىئ ئەلھەسرىي: الإقليمية جذورها وبزورها.
- ئەلى ناسىر: قضية العرب.
- د.ئەبۇلفۇتۇھ رىزۋان: القومية العربية.
- ئابدۇلھەي ھەسەن ئەلئۇمرانىي: أرض العروبة.
- ئەبۇلئەئلا ئەلمەۋدۇدىي: بين الدعوة القومية والرابطة الإسلامية.
- ئەنىس سائىغ: تطور المفهوم القومي عند العرب.
- مۇھەممەد ئەلغەزالىي: حقيقة القومية العربية.
- د.مۇھەممەد مەئرۇف ئەددەۋالىيبى: دراسات تاريخية عن أصل العرب وحضارتم الإنسانية.
- مۇھەممەد مۇستەفا رەمازان: الشعوبية الجديدة.
- ئەركان ئىبادىي: محنة القومية العربية.
- جورج ھەننا: معنى القومية العربية.
- زەين نۇرۇددىن زەين: نشوء القومية العربية.

www.munber.org

- شەيخ ئابدۇلئەزىز ئىبنى باز: نقد القومية العربية.

- نەجىيب ئارۇزىي: يقظـــة العـــرب، د.ناسىرۇددىن ئەلئەسەد ، د.ئىهسان ئابباسلار تەرجىمىسى.

- سالىه ئىبنى ئابدۇللاھ ئەلئەبۇد: فكرة القومية العربية على ضوء الإسلام.

- مۇھەممەد ئىززە دروزە: نشأة الحركة العربية الحديثة.

- ئابدۇلمەجىيد ئابدۇررەھىيم: حول القومية العربية.

www.munber.org